

[itobiad], 2020, 9 (2): 1804/1827

Halep'in Haçlılara Karşı Direnişinde Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab'ın Rolü

The Role of Kadı Abu'l-Fazl b. al-Haşşab in the Resistance of Aleppo against the Crusaders

Gülşen İSTEK

Dr. Öğretim Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Asst. Prof., Siirt University, Faculty of Theology Department of Islamic History and Arts

gulsenistek@siirt.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-3064-1071

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 10.04.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 14.06.2020
Yayın Tarihi / Published	: 27.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: İSTEK, G . (2020). Halep'in Haçlılara Karşı Direnişinde Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab'ın Rolü. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (2) , 1804-1827 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/718116>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Halep'in Haçlılara Karşı Direnişinde Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab'ın Rolü

Öz

Yaklaşık iki asır süren Haçlı Seferleri İslam dünyasında ve Müslümanların zihinlerinde ağır tahribatlar bırakmıştır. Söz konusu seferlerin siyasi, ekonomik ve dini sebepleri üzerine birçok çalışmalar yapılmış, ancak Müslümanların mücadelelerinde ilim erbabı genelde arka plana atılmıştır. Hâlbuki siyasi idarecilerin yetersiz kaldığı noktalarda halk, toplumun nabzını tutan ve bazen de idarecilerden daha fazla nüfuz sahibi olan dönemin kanaat önderleri etrafında kümelenerek bireysel direnişlerini genele yaymayı başarmışlardır.

Bu çalışmada Haçlılara karşı direnişte ulema sınıfının ilk sembolü haline gelen bir Müslüman Kadı'nın Halep şehrindeki mücadelesine yer verilmiştir. Böylelikle yaşanan siyasi hadiseler göz önüne alınarak toplumun nabzını tutmada ve adaleti tesis etmede önemli rol oynayan kadınların cihad anlayışı ortaya konulmaya ve onların elleri bögünde çaresiz bir şekilde bekleyen karakter olmadıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma İslam tarihi eserlerinin yanı sıra dönemin Latin kronikleri ve bu konuda kaleme alınmış müstakil eserlerle de desteklenmiştir.

Özet

637 yılında İslam topraklarına dâhil olan Halep şehri, Emeviler döneminde öncelikle Cündü Hims, sonrasında ise Cündikınnesrîn'e bağlanmıştır. Suriye topraklarının kuzeyinde bulunması nedeniyle siyasi ve idari bir merkez haline getirilmekten kaçınılmıştır. Abbasiler döneminde ise şehir, kısa bir süre Tolunoğulları'nın eline geçse de şehir geri alınmıştır. Bundan sonraki süreçte de şehir sırayla Karmatîler, İhşîdîler, Hamdânîler'in eline geçmiş ve 967 yılından itibaren de Halep, Hamdânîler ile Bizans imparatorluğu arasında bir güç çatışmasına şahit olmuştur. 1014 yılında şehir Fâtımîler hâkimiyetine girse de Mirdâsîler, Fâtımîler ve Bizans arasında sık sık el değiştirmiş ve bu durum 1086 yılında Sultan Melikşah'ın (1072-1092) şehri ele geçirmesiyle sona ermiştir.

Türklerin Suriye, Mısır ve Filistin topraklarında yapmış olduğu fetih hareketlerinden rahatsız olan Bizans imparatoru I. Aleksios (1081-1118), Papalık Kurumu'ndan ücretli asker göndermesi için yardım talep etmiştir. Ancak onun bu yardım talebi, uzunca zamandır bütün Hristiyan camiası üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen kilisenin iştahını kabartmıştır. Papa II. Urban ve onun emrindeki din adamları zenginlik ve yeni topraklar vaat ederek derebeyleri ve asilzadeleri, günahların başışlanması vaadi ile de dindar halkı Haçlı Seferlerine katılmaya ikna etmiştir. 1096 yılında başlayan

bu seferler yaklaşık iki asır boyunca İslam dünyasında ağır tahribatlara sebebiyet vermiş ve yüzbinlerce insanın ölümüne ya da esir edilmesine neden olmuştur.

Haçlı Seferleri öncesinde de genelde güç çatışmalarının ortasında kalan Halep şehri, söz konusu seferler döneminde de makûs talihini daha acı bir şekilde yaşamak zorunda kalmıştır. Öyle ki şehir halkından toplanan vergiler onların aç kalma pahasına artırılarak, Haçlılara yıllık tazminat olarak ödenmiştir. Ödenmesi gereken meblağın gecikmesi durumunda ise şehir, yeni bir Haçlı saldırısına maruz kalmıştır. Şehir idarecilerin yetersiz olduğu noktada halk, şehrin kanaat önderlerine giderek onlardan yardım talep etmiştir. Çalışmamıza konu olan Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab da, onlardan biridir. Halep'in Haçlılara karşı mücadelesinde ulema sınıfının temsilcisi olarak hem savaşta hem de diğer konularda her daim önde olmuş ve Halep'in Haçlılara karşı direnişinde şehirdeki din adamlarının sembolü haline gelmiştir. Haçlılara karşı mücadelede zaman zaman şehrin idarecileri ile de ters düşmüştür. Öyle ki Haçlı Seferleri'nin başladığı dönemde Halep Meliki olan Rıdvân b. Tutuş ile Bâtınîler ve Haçlılara karşı uygulanacak siyasi yöntemler hususunda fikir ayrılığı yaşamıştır. Tarihçiler bu konuda İbnü'l-Haşşab'ı destekler durumdadır. Zira zayıf bir karaktere sahip olan Rıdvân, mücadelelerden kaçınmak için genelde uzlaşma taraftarı olmuştur. Yaşanan gerginliğe rağmen Kadı'nın, Rıdvân ile diyalogu kesmemesi ve ona karşı bir isyan girişiminde bulunmaması kayda değerdir. Bu durum İbnü'l-Haşşab'ın karakterini analiz etmede önemli bir kriter olsa gerektir. Nitekim Bağdat'a Abbasi halifesi ile görüşmeye gitmeden önce Rıdvân'dan izin alması, kendi çıkarları için değil memleketi adına uğraştığını göstermektedir. Bağdat'a gitmesinin sebebi ise sadece Halep'i Haçlıların istilalarından kurtarmak üzere yardım talep etmesi değildir. Aynı zamanda o, Haçlılara karşı İslam dünyasının birleşerek bir intifada hareketinin başlatılmasını istemektedir. Ancak bu çabaları Bağdat'ta gerçek anlamda karşılık bulamayınca Kadı ve beraberindeki heyet, tasvip edilmeyecek davranışlara imza atmışlardır. Cemaati fazla camilerin minberlerini kırarak ve halifenin şahsına küfürler savurarak sıradışı eylemlerini birkaç hafta Bağdat'ta devam ettirmişlerdir. Bağdat halkından bazılarının da onlara katılmasıyla bu eylemler işe yararmış ve Selçuklu Sultanı Mehmet Tapar (1105-1118) Mevdûd b. Altuntegin komutasında bir ordunun Halep'e gitmesini emretmiştir. Ancak bu yardım, Rıdvân'ın Mevdûd'un gelmesinden rahatsız olarak şehrin kapılarını kapatması ve Mevdûd'un askerlerinin de bunun karşısında şehri yağmalaması neticesinde aksi yönde bir etki göstermiştir. Böylelikle şehir, uzunca bir süre daha Haçlılara vergi vermek zorunda kalmıştır.

Rıdvân'ın ölümünden sonra Halep Meliki olan oğlu Alp Arslan, Hadım el-Lü'lü'nün etkisinde bir siyaset izlemiş ve Bâtınîler ile olan mücadeleyi genişleterek yakınlarının dahi korkacağı bir yönetici haline gelmiştir. Nitekim bu nedenle de Hadım el-Lü'lü tarafından öldürülmüştür. Alp

Arslan'ın öldürülmesi sonrasında tahta getirilen Rıdvân'ın altı yaşındaki oğlu döneminde, Haçlıların ve memlûklerin istekleri arasında sıkışan Halep halkı bir kez daha şehrin kanaat önderlerine müracaat etmişlerdir. Bu arada saray hizmetkarlarının arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanmak isteyen Antakya hakimi Roger, şehir önüne karargah kurunca Kadı İbnü'l-Haşşab ve şehrin ileri gelenleri toplanarak Artuklu hükümdarı İlgazi'den (ö.516/1122) yardım talep edilmesine ve o gelinceye kadar şehrin müdafaa edilmesine karar vermişlerdir. İlgazi'nin komutasında Haçlılara karşı gerçekleşen Sarmeda Savaşı'nda İbnü'l-Haşşab, ordu önünde yaptığı konuşmayla askere moral ve motivasyon vermekle kalmamış, bilfiil kendisi de savaşmıştır.

İlgazi'nin ölümünden sonra şehir yeniden Frenklerin uğrak noktası haline gelmiş ve bu durum Belek b. Behrâm'ın (ö.518/1124) iktidarına kadar devam etmiştir. Belek, sadece Halep halkı için değil bütün Müslümanlar için de bir umut olmuş, ancak bir kuşatma esnasında öldürülmesiyle Halep şehri yeniden bir belirsizliğin içine sürüklenmiştir. Belek'ten sonra İlgazi'nin oğlu Temurtaş, şehrin Haçlı saldırıları altında olması nedeniyle yerine Kadı İbnü'l-Haşşab'ın da içinde olduğu bir naib heyeti görevlendirerek Mardin'de ikamet etmeye devam etmiştir. Bu durum yeni bir Haçlı saldırısına zemin hazırlamıştır. Temurtaş'ın yardıma gelmemesi nedeniyle zor durumda kalan Halep halkı bir taraftan erzakları tükeninceye kadar Haçlılara karşı mücadele ederken diğer taraftan da İbnü'l-Haşşab'ın içinde bulunduğu bir heyeti Aksungur el-Porsukî'ye göndererek ondan yardım talep etmişlerdir. Aksungur'un yardımı sonrasında şehir, bir kez daha Haçlıların saldırısından kurtarılmıştır. Ancak bu galibiyetten kısa bir süre sonra hayatını Frenklerle ve İslam dünyasına fitne sokmak isteyen Bâtınîlerle mücadele ederek geçen Kadı İbnü'l-Haşşab, bir Haşîî tarafından öldürülmüştür.

Haçlı Seferlerini konu edinen eserlerde genelde toplumun nabzını tutan, idarecilerle halk arasında köprü vazifesi gören ulema sınıfına çok da değinilmediğinden bu çalışmada kronolojik bir sıra takip edilerek Halepli Kadı İbnü'l-Haşşab'ın şahsında din adamlarının Haçlılarla olan mücadelesi aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada dönemin İslam tarihi kaynaklarının yanı sıra Latin kroniklerinden de yararlanılmış ve bununla birlikte telif eserlerden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Haçlı Seferleri, Halep, Ulema, Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab

The Role of Kadı Abu'l-Fazl b. al-Haşşab in the Resistance of Aleppo against the Crusaders

Abstract

The Crusades, which lasted for about two centuries, left serious damage in the Islamic world and in the minds of Muslims. Many studies have been carried out on the political, economic and religious reasons of the Crusades, but scholars have been neglected in the struggles of the Muslims. However, at the points where political administrators are insufficient, the public has managed to spread their individual resistance to the general by clustering around the opinion leaders of the period, which felt the pulse of the society and sometimes had more influence than the administrators.

In this study, the struggle of a Muslim Kadı (judge) who has become a first symbol of the Ulema (scholar class) in the resistance against the Crusaders, in the city of Aleppo. Thus, considering the political events, the understanding of jihad of the Kadı, who played an important role in keeping the pulse of the society and establishing justice, was revealed and it was tried to show that they are not desperately waiting characters whose hands are tied. The study was supported with the works of Islamic history as well as Latin chronicles of the period and individual studies written on this subject.

Summary

The city of Aleppo, which was included in the Islamic lands in 637, was first connected to Cündü Hims and then to Cündikınnesrîn during the Umayyad period. The city was avoided to be turned into a political and administrative center because it is located in the north of Syria. In the Abbasid period, the city was captured by Tolunoğulları for a short time, but was later taken back. In the following period, Karmatians, İhşîdîler, Hamdânîs dominated the city in turn. After 967, Aleppo witnessed a conflict of power between the Hamdanis and the Byzantine empire. In 1014, the city came under the domination of Fatimids, but during this period, the controller of the city frequently changed among Mirdasis, Fatimids and Byzantium and this ended in 1086 when Sultan Melikşah (1072-1092) captured the city.

The Byzantine emperor Alexios I. (1081-1118), who was disturbed by the conquests of the Turks in the territory of Syria, Egypt and Palestine, asked the Papal Authority to send paid soldiers. However, his request for help excited the church, which had long wanted to rule over the entire Christian community. Pope II. Urban and his clergymen, by promising wealth and new lands, convinced the feudal lords and nobles, and the religious people with the promise of heaven to join the Crusades. These Crusades, which started in 1096, caused severe destruction in the Islamic world for nearly two

centuries and resulted in the death or captivity of hundreds of thousands of people.

The city of Aleppo, which was generally in the midst of power clashes before the Crusades, experienced the same situation during these Crusades. The taxes collected from the townspeople were increased so much to make them in need of food and paid to the Crusaders as annual compensation. In the event that the amount to be paid is delayed, the city was exposed to a new Crusader attack. At the point where the city administrators were insufficient, the people went to the city's clergy and asked for help. Kadı Abu'l-Fazl b. al-Haşşab, who is the subject of our study, is one of them. In Aleppo's struggle against the Crusaders, he was always ahead in both war and other issues as the representative of the Ulema class and thus was become the symbol of this resistance. From time to time, he also contradicted the city administrators in the fight against the Crusaders. As a matter of fact, when the Crusades started, disagreed with the political methods of Rıdvân bin Tutuş, who was the Aleppo Ruler, to be applied against the Batinis and the Crusaders. Historians support Ibn al-Haşşab. Because Rıdvân, who has a weak character, had generally been in favor of reconciliation to avoid struggles. It is noteworthy that despite the tension, the Kadi did not interrupt the dialogue with Rıdvân and did not attempt a revolt against him. This situation should be an important criterion in analyzing the character of Ibn al-Haşşab. As a matter of fact, getting permission from Rıdvân before going to meet with the Abbasid caliph to Baghdad showed that he struggled for his country rather than his own interests. The reason why he went to Baghdad was not just to ask for help to save Aleppo from the Crusaders' invasions. At the same time, he wanted the unification of the Islamic world against the Crusaders to start an uprising movement. However, when these efforts could not find a real response in Baghdad, Kadı and the accompanying delegation took actions that would not be approved. They continued these extraordinary actions in Baghdad for a few weeks by breaking the pulpit of the mosques with excessive community and swearing at the caliph. With the support of some of the people of Baghdad, the Sultan of Seljuk Mehmet Tapar (1105-1118) ordered an army to go to Aleppo under the command of Mevdûd b. Altuntegin. However, this aid had opposite effect. Because Rıdvân was uncomfortable with the arrival of Mevdûd, so he closed the city's doors and thereupon the soldiers of Mevdûd plundered the city. Thus, the city had to pay taxes to the Crusaders for a long time.

After the death of Rıdvân, his son Alp Arslan, who was the Ruler of Aleppo, followed a policy under the influence of Hadım el-Lü'lü. While struggling with Batinis; on the other hand, he became a leader that even his relatives would be afraid of because of his cruelty. Indeed, this is why he was killed by Hadım el-Lü'lü. During the six-year-old son of Rıdvân, who was brought to the throne after the murder of Alp Arslan, the people of Aleppo, who were stuck between the demands of the Crusaders and the palace servants, asked for help from the clergy. Meanwhile, the Antioch judge Roger, who

wanted to take advantage of the disagreements among the palace servants, set up a headquarters in front of the city. Kadı İbnü'l-Haşşab and the prominent people of the city asked for help from the Artuklu ruler İlgazi (d.516 / 1122) and defended the city against the Crusaders until İlgazi came. In the Battle of Sarmeda against the Crusaders under the command of İlgazi, İbnü'l-Haşşab not only gave morale and motivation to the soldier with his speech, but actually fought himself.

After İlgazi's death, the city became a frequent destination of the Crusaders and this situation continued until Belek b. Behrâm (ö.518/1124) came to the throne. Belek had been a hope not only for the people of Aleppo but also for all Muslims. However, when he was killed during a siege, the city of Aleppo was again dragged into uncertainty. After Belek, İlgazi's son Temurtaş continued to live in Mardin instead of the city's Crusader attacks. During this period, the city was ruled by a regent committee, including Kadı İbnü'l-Haşşab. However, this situation caused a new Crusader attack. The people of Aleppo, who were left alone by their leaders, fought against the Crusaders until their supplies were exhausted, and on the other hand, they asked for help by sending a delegation containing İbnü'l-Haşşab to Aksungur el-Porsukî. After the aid of Aksungur, the city was once again saved from the attack of the Crusaders. However, after this victory, Kadı İbnü'l-Haşşab, who spent his life struggling with the Crusaders and the Batinis who wanted to put a fitna (disorder) in the Islamic world, was killed by a Hashish.

In the works written on the Crusades, the role of the ulema class, which generally knows the society closely and acts as a bridge between the administrators and the people, has not been mentioned too much. For this reason, in this study, the struggle of the ulema against the Crusaders was tried to be conveyed in the example of the Kadı İbnü'l-Haşşab of Aleppo in a chronological order. In this study, besides the sources of Islamic history of the period, Latin chronicles were also utilize, and benefitted from the original works.

Keywords: Islamic History, Crusades, Aleppo, Ulema, Kadı Abu'l-Fazl b. al-Haşşab

Giriş

1099-1291 yılları arasında cereyan eden Haçlı Seferleri, Papalık Kurumu tarafından başlatılmış, toprak kazanma sevdasında olan derebeyleri ve asilzadeler tarafından desteklenmiş ve dini bir çerçeve içerisine büründürülerek "halkın seferleri" haline getirilmiştir. Öyle ki 1095 yılında Papa II. Urban'ın çağrısı, toplumun en alt birimindeki bireylere kadar muazzam bir heyecan uyandırmış ve insanlar ellerindeki değerli gördüklerini kiliseye vermekle kalmamış ve bizzat sefere katılmışlardır. Halkın katılma oranının bu denli yüksek olmasında, din adamlarının "Oraya gidecek herkes için söylüyorum ister ovada yürüyün, ister denizi geçin, ister kâfirlerle dövüşün zincirlenmiş hayatımız sona erdiğinde günahlarımız af olacak" (Carnotensis, 2009: 51) söyleminin büyük bir etkisi vardır. Öyle ki dönemin kaynaklarına göre kimisi dinî, kimisi maddî kazanç peşinde yüzbinlerce kişi Kudüs'e gitmek üzere yola çıkmış ve ilk Haçlılar Anadolu topraklarında Selçuklular tarafından ağır bir hezimete uğratılmışlardır (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 50-53). Ancak buna rağmen bu sayının üçte birinin Kutsal topraklara ulaştığı belirtilmektedir (Huber, 1847: 21) (Zimmerische Chronik, 1869: 91).

Dinleri, dilleri ve görünüşleri ile İslam toplumuna oldukça yabancı olan Haçlılar, güzergâhları boyunca ordu içindeki vaizler aracılığıyla dini duygularını canlı tutmaya çalışmışlardır. Ancak geçtikleri her bir bölgede yaşadıkları açlık, susuzluk ve Türk akınları bu yolculuğu dini kisveden çıkartmakla kalmamış, her bir Haçlı askerinin düklerin ve kontların gerçek yüzünü tanınmasına da vesile olmuştur. 1098 yılında Antakya'nın ele geçirilmesiyle Haçlılar, Doğu topraklarında kalıcı hale gelebilmek için yeni planlar yapmaya başlamışlardır. Ancak bu durum Haçlı liderleri arasında ciddi bir güç savaşı başlatmıştır (Anonim Haçlı Tarihi, 2013: 137-138, 143-146). Öyle ki birbirleriyle çekişmeye devam ederken Kudüs'e gitme gerekliliğini ötelemişler, halkın ve askerinin zorlamasıyla yolculuklarına devam etmişlerdir. Ayrıca Antakya Kuşatması, Doğu'daki Müslüman emirliklerin Haçlıları yakından tanınmasına fırsat vermiştir. Zira o döneme kadar Haçlılar, Bizanslılar tarafından gönderilen paralı askerler olarak değerlendirilmiş ve hatta bu nedenle Fatımîler, genişleyen Türk fetihlerine karşı onlarla ittifak etmekte bir sakınca görmemişlerdir (Ekkehard von Aura, 1893: 58) (Ayan, 2016: 189) (Spalding, 1803: 39) (Tasso, 1791: 10) (Barth, 2003: 50). Antakya'da İslam ordusunun yenilmesi, bazı Müslüman emirlerin onlarla anlaşmasını mecburî kılmıştır (Aguilers, 2019: 157). Bu dönemden sonra da bazı emirler onlara hem askeri hem de lojistik destek sağlayarak Doğu topraklarında daha uzun kalmalarına sebep olmuşlardır.

Müslümanların kendi aralarındaki parçalanmışlık durumunu gören Haçlılar, bir taraftan hâkimiyet alanlarını genişletirken diğer taraftan da Müslüman emirlere tarafgir olarak onların arasındaki anlaşmazlıkları büyütmüşlerdir. Ancak bu siyaset, kısa bir süre sonra onların aleyhine dönmüştür. Zira kendi aralarındaki iktidar kavgalarını Müslüman

emirlerden aldıkları yardımla çözmeye çalışacaklardır. Bu siyasi oyunlar içerisinde Müslüman halk, kendilerini yöneticilerden daha iyi anladıklarını düşündükleri kanaat önderlerinden ya da adaletine güvendikleri kimselerden yardım talep ederek veya onlar tarafından başlatılan direniş hareketlerine destek vererek bir mücadele başlatmışlardır.

Bu çalışmada, Frenklere karşı direnişte ulema sınıfının ilk sembolü olarak kabul edilen İbnü'l-Haşşab'ın mücadelesi kronolojik bir sıra takip edilerek aktarılmaya ve Frenklerin İslam topraklarından çıkarılmasında İbnü'l-Haşşab'ın şahsında din adamlarının da büyük bir etkisinin olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, İslam tarihçilerinin, Latin kronik yazarlarının, Ermeni ve Süryani müelliflerin kaleme aldığı eserlerin yanı sıra araştırmaya yardımcı olabilecek müstakil eserlerden yararlanarak hazırlanmıştır.

Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab (ö. H. 519/ M. 1225)

Şehir yönetiminde söz sahibi olan varlıklı oduncu bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab ya da İbnü'l-Haşşab, Şii cemaatinin sözü dinlenen dini ve ruhani bir otoritesi durumundadır (Maalouf, 2006: 89). Eğitim hayatının bir kısmında Musul'da bulunduğu, zira meşhur hadis alimi ve hafızı olan Cemmâîlî'nin burada ondan ders aldığı belirtilmektedir (Kandemir, 1993: 338). Eğitim hayatı sonrasında İbnü'l-Haşşab, bir taraftan Halep şehrinde halkın adlî, malî ve dinî meselelerine çözüm bulmaya çalışırken diğer taraftan da içinde bulunduğu şehrin selameti için önemli kararlar almak zorunda kalmıştır. Bu nedenle İbnü'l-Azim Kadı'yı "*halkın dayandığı bilfiil lider*" (İbnü'l-Adîm, 1996, 1: 387) olarak tanıtırken, Hillenbrand "*Franklara karşı savaşta dini sınıfın aktif katılımının ilk örneği*" cümlesiyle tasvir etmiştir (Hillenbrand, 2009: 108). Kendisine verilen bu görevler onun siyasî ve dinî gücünün yanı sıra askeri alanda da söz sahibi olduğunu göstermektedir.

İbnü'l-Adîm'in aktarımına göre Kadı İbnü'l-Haşşab aynı zamanda kendi döneminin önemli müverrihlerinden biridir. İbnü'l-Adîm onun Ebu'l-Hasen Ali b. Abdullah b. Ebû Cerâde'nin "*Haleb Hükümdarlarının Zikri*" adlı eserinden yararlanarak bir cüz eser yazdığını belirtmiş, ancak eserinin ismini vermemiştir (İbnü'l-Adîm, 1982: 91). İbnü'l-Adîm'e göre söz konusu risalede Kadı İbnü'l-Haşşab, Halep hükümdarı Nasr b. Mahmud'un H.468/M.1076 yılının Ramazan Bayramı'nın ikinci gününde Halep dışında öldürüldüğünü ve yerine kardeşi Sabık b. Muhammed'in geçtiğini aktarmaktadır.

Kadı İbnü'l-Haşşab, Haçlı Seferleri öncesinde Halep şehrinde bazı mimari faaliyetlere girişmiş ve hatta bu nedenle Halep valisi Aksungur (ö.1094) ile sorun yaşamıştır. 1088 yılında Halep'te bir minare inşa etmek isteyen Kadı, yeterli malzemenin olmamasından dolayı daha önce ateşgede olarak kullanılan, ancak sonraları bir hamam fırınına çevrilen alanı yıktırması ve buradan elde ettiği malzemeleri de bir minare yapımında kullanmıştır. Bu

durum bazı kimseler tarafından Aksungur'a şikâyet edilmiş, ancak hakikati öğrenen emir, kadıyı Halep'te yapacağı ve kendisine de sevabının olacağı hayır faaliyetlerinde serbest bırakmıştır (İbnü'l-Verdî, 1996, 2: 4) (Ebü'l-Fidâ, 1997, 2: 13). Bu hadise, Kadı İbnü'l-Haşşab'ın karakterini analiz etmede önemli bir kriterdir. Zira o, bu davranışıyla yönetimden korkusu olmayan ve İslami akaidi öncelikle tutan bir portre çizmektedir.

İbnü'l-Adîm, İbnü'l-Haşşab'ın Abteyn köyünden olduğunu belirtmekte ve bu bilgiyi de dedesi Ebû'l-Ganâim'in köyü olan Akdar ile kadının köyü Abteyn sakinleri arasında sınırlar nedeniyle ortaya çıkan husumete dayandırmaktadır (Sevim, 1970: 66). Nitekim bu sorun nedeniyle Ebû'l-Ganâim ve İbnü'l-Haşşab arasındaki gerginlik artmış ve olaya müdahil olan Suriye Selçuklu Sultanı Rıdvân b. Tutuş (1095-1113) kavga sebebi olan toprakların yarısını kendisine hibe etmeleri şartıyla davayı kapatmıştır. Dönemin yöneticileri ile hukukî davaları olduğu görülen Kadı İbnü'l-Haşşab'ın, bir hukuk adamı olarak verilen karardan çok da memnun olmadığı aşikardır.

İbnü'l-Haşşab, Halep şehrini ve İslam topraklarını Frenklerden temizlemek için halkı örgütleyerek ve diğer İslam emirlerinin Halep şehrinde olanlardan haberdar olmasını sağlayarak Rıdvân'dan daha aktif davranmıştır. Onun bu tutumunda Rıdvân'ın uzlaşmacı tavrı ve zayıf karakterli bir lider olması etkili olmuştur. Monoteist dinler tarihi üzerine uzman Moritanyalı yazar Şankiti, Rıdvân'ı "*Rıdvân fırsatçılığı ve her türlü ideolojik ve ahlaki bağlılık noksanlığı ile şöhret bulmuştu*" (eş-Şankiti, 2016: 113) sözleriyle betimlemiştir. Nitekim Rıdvân kendisi Sünnî inancında olmasına rağmen kardeşi Dukak ile olan mücadelesinde kendisine taraftar olacağını belirten Fâtümîler yanında yer alan ve hüküm sürdüğü bölgelerde hutbeyi Şii Fâtümî halifesi adına okutan birisidir (İbnü'l-Adîm, 1996: 235-236)(İbn Kesir, 1992, 12: 166). Ancak Sünnî camiadan gelen tepkiler onun zayıf ve uzlaşmacı karakterini yeniden ortaya çıkarmış ve dört hafta sonra hutbenin yeniden Abbasi halifesi adına okutulmasına karar vermiştir (İbn Haldun, 1988, 4: 85). Bununla birlikte Antakya Kuşatması sırasında Yağısıyan'a yardıma giden Dukak'ın aksine şehre yardıma gitmeyerek Müslüman halkın Frenklerin zulmü altında ezilmesine ve şehrin Haçlıların eline geçmesine sebebiyet vermiştir (Azîmî, 2006: 37). Rıdvân'ın kendi ailesine karşı da merhametli davranmadığı görülmektedir. Zira iki küçük kardeşi Behram ve Ebu Talip'i olası bir iktidar mücadelesinden dolayı öldürmüştür (İbn Asâkir, 1995, 18: 153).

Frenkler, Fatimilere ait olan Sayda şehrini 1110 yılında ele geçirdikten sonra Halep üzerine yürümüş ve Rıdvân onlarla savaşmadan 32.000 dinar para ve bunun yanısıra elbiseler ve atlar vererek Antakya Prenslığı naibi Tankred (ö.1112) karşısında mağlubiyeti kabul etmiştir (el-Kalkaşendî, 2019: 191). Ayrıca Rıdvân ve Tankred arasında yapılan bu antlaşma sonucunda şehir halkı kendi topraklarında oturabilmek ve kervanlarını geçirebilmek için Frenklere haraç ödemek zorunda kalmıştır. Sultan ile halkın arasında bir

köprü vazifesi gören Kadı İbnü'l- Haşşab, defalarca Rıdvân'a giderek bunun bir antlaşmadan ziyade bir zaafiyet olduğunu belirtmiştir. Ancak Rıdvân'ın Tankred karşısında ne denli aciz olduğunu antlaşma yapılırken, Tankred'in Halep Ulu Camii'nin minaresine bir haç asma şartını öne sürdüğünde ve bunun da Rıdvân tarafından kabul edildiğinde anlamıştır (Maalouf, 2006: 89). Şehrin sözü geçen kanaat önderlerini de yanına toplayarak İbnü'l-Haşşab, Rıdvân üzerinde müthiş bir baskı yapmış ve haç bir katedrale taşınmıştır.

Kadı İbnü'l-Haşşab, Sünni ve Şii ulemeden oluşturulan yeni bir heyetin Bağdat'a gitmesi için Rıdvân ile bir görüşme yapmıştır. Daha önce de defalarca Bağdat'a giden, ancak her defasında eli boş dönen heyetin talebine Rıdvân olumlu bakmış ve onların gitmelerine izin vermiştir. 1111 yılının Şubat ayında Bağdat'a varan Halepli heyetin şehre varış zamanı oldukça manidardır. Zira o vakitlerde duyumlara göre Bağdat'a gelen Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd Dîn lakabı ile bilinen Muhammed b. Melikşah (1105-1118) Şam'dan gelen elçileri ve mektupları kabul etmektedir. Kadı'nın ve yanındakilerin tavrı diplomasi dilinden oldukça uzaktır. İbn Kalânisî kadı ile birlikte gelenleri "*Halep'ten gelen Hâşimî eşrafından biri, bir grup sûfi, tüccar ve fakih*" olarak tanıttıktan sonra camide Sultana dertlerini anlatmak için neler yaptıklarını "*Hutbe okuyanı minberden indirerek minberi kırdılar. Frenklerin elinden İslam'ın başına gelen felaketler, öldürülen adamlar, esir alınan kadın ve çocuklar yüzünden feryatlar içinde ağladılar. Cemaatin namaz kılmasına engel oldular*" sözleriyle aktarmıştır (İbn Kalânisî, 2015: 48). Ebu'l-Ferec de aktarılanları eserinde yer vermiştir (Abû'l-Farac, 1987: 350). Bu durum karşısında oldukça şaşkına dönen Sultan'ın yakınları Haleplileri sakinleştirerek mesele ile ilgileneceklerini ve yakın bir zamanda İslam topraklarının Frenklerden temizleneceğine dair vaatlerde bulunmuşlardır (İbnü'l-Esîr, 2016, 8: 563). Kadı İbnü'l-Haşşab'ın bir sonraki hafta eylemlerinin dozunu biraz daha artırması, birkaç teselli sözü ile davasından dönmeyeceğini göstermektedir. Nitekim bir sonraki hafta bizzat halife Ebû'l-Abbas El-Mustazhir-billâh'ın (1094-1118) bulunduğu cami, bu öfkeli Halepli grubun yeni mekanları olmuştur. Muhafızları güç kullanarak devre dışı bırakan bu grup, minberi parçaladıktan sonra halifeye ve yandaşlarına küfürler yağdıracak kadar eylemlerinin dozunu artırmışlardır. Kadı'nın ve yanındakilerin Bağdat'ta sergiledikleri bu davranışlar, yerel halk tarafından destek bulsa da yönetimin bundan bir hayli uzak oldukları görülmektedir. Olayların üzerinden kısa bir zaman geçmesine rağmen söz verildiği üzere halifenin başını çektiği bir ordu hazırlığından ziyade Sultanın kızı Hâtûn Seyyîde'nin halife ile gerçekleşecek olan düğün hazırlıkları ve gelinin İsfahan'dan Bağdat'a görkemli bir şekilde girişi üzerinde konuşulmaya başlanmıştır. Zira Seyyîde Hatun'un çeyizinde her türlü binek hayvanının taşıdığı aletler, kıyafetler, mücevherler, altınlar ve gümüşler o kadar fazladır ki, bunlara birçok hizmetkar, cariyeye ve muhafız eşlik etmektedir (İbn Kalânisî, 2015: 48). Bu hadiseler, Bağdatlıları çılgına döndürmüş olacak ki şehir Kadı İbnü'l- Haşşab'ın yaktığı ama alevlendiremediği bir isyan

ortamına dönüşmüştür. Bölgesinde huzur isteyen halife Mustazhîr Billah, fitne çıkaranların başının vurulmasını emretmiş, ancak bu emir Sultan tarafından geri çektirilmiştir. Zira Sultan, halifenin gücünü kendi halkına göstermesinden ziyade Frenklerle savaşmakta kullanmasından yanadır. Bu gergin ortam Halepli grubu endişelendirmiş olacak ki, onlar da memleketlerine geri dönmüştür.

Kadı ve yanındakiler Bağdat'ta iken hem şehir halkının heyecanlanmasına hem de Halepli grubun sesinin daha da yükseltmesine sebebiyet vermiştir. Dönemin en önemli İslam tarihçilerinden İbn Kalânîsî, Rum melikinden gelen heyetin hediyelerle birlikte bir mektup getirdiğini ve mektupta Frenklere karşı bir ittifak teklifi bulunduğunu belirtmektedir (İbn Kalânîsî, 2015: 49). Ayrıca Bizans imparatoru Alexios Komnenos mektubunda Frenklerin Müslüman topraklarına girmesini geciktirmek için Haçlılarla savaşa giriştiğini, beraber hareket etmezlerse Avrupa'dan gelecek yeni ordularla takviye edileceklerini ve bu nedenle de onlara geçiş izni vermekten başka çaresinin kalmayacağını da altını çizerek vurgulamıştır. Halifenin vurdumduymazlığına karşın bir Hristiyan hükümdarın Frenklerle savaşmaktaki azmi ve isteği, Kadı İbnü'l-Haşşab olmak üzere Bağdat halkını ayağa kaldırmış ve şehrin sokaklarında Bizans imparatorunun halifeden daha Müslüman olduğu söylenmeye başlanmıştır (Maalouf, 2006: 88). Bu duruma oldukça sinirlenen Halife, şehirdeki ayaklanma seslerini verdiği ölüm fermanları ile bastırmaya çalışmıştır.

Kadı ve yanındakilerin Halep'e dönmesi sonrasında Sultan Muhammed Tapar, Musul emiri Şerefeddin Mevdûd b. Altuntegin (ö. 1113) komutasında bir ordunun Haleplilere yardıma gitmesini emretmiştir. Bu emirde Frenklerin tehlikeli ilerleyişlerinin yanı sıra İbnü'l- Haşşab'ın uğraşlarının da bir etkisi olduğu muhakkaktır. 1111 yılının Temmuz ayında Tel Bâşir civarında yanında birçok Türk emiri ile birlikte Mevdûd'un karargah kurması, şehrin senyörü Joscelin de Courtenay'ı (ö.1131) endişelendirmiştir. İbn Kalânîsî'ye göre Mevdûd'a ilk katılan Türk emîri Ahmedîl ya da Ahmed Yel'dir ve onun ardından Ahlatşahlar'dan Emîr Kutbeddîn Sökmen el-Kutbî, Erbil Emiri'nin iki oğlu ve Artuklu emirinin oğlu ona katılmış ve ordu Harran'da bir araya gelmiştir (İbn Kalânîsî, 2015: 50) (Urfalı Mateos, 2019, 242-243) (Runciman, 2008: 100). Joscelin Mevdûd'un ordusundaki Merâğa Emîri Ahmedîl ile anlaşarak kuşatmayı kaldırmayı başarmıştır (Özaydın, 1989: 168) (Demirkent, 2004: 428) (Runciman, 2008: 100). İbn Kalânîsî Joscelin'in Ahmedîl'i nasıl kandırdığını şu şekilde anlatmaktadır:

“Sâhib-i Tel Bâşir Joscelin, Ahmedîl el-Kürdî'ye haber yolladı. Ona para ve hediyeler vererek, yanında olacağı ve ona muhabbet beslediğini söyledi. Düzenli ordunun büyük bir kısmı Ahmedîl'in yanında idi. Joscelin kaleden çekilmesi için ona ricacı olup el açtığı vakit diğer emirlerin karşı çıkmasına rağmen onun bu isteğine razı geldi. Emir

Halep'in Haçlılara Karşı Direnişinde Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab'ın Rolü

Sökmen'in hastalığı şiddetlendi ve Ahmedîl çekilmeye karar verdi.

Zira Sultanla aralarında kurulmuş olan bağ ve evlilik ilişkilerinden

dolayı Sökmen'in topraklarını kendisine ikta olarak tahsis edeceği

beklentisi içindeydi" (İbn Kalânisî, 2015: 51).

Halep önlerine gelen ordunun dağılmasında tek etken Ahmedîl'in hediyeyle kandırılması ve ikbâlini düşünmesi değildir. Bu sırada Rıdvân ve Şeyzer Emiri Ebu'l-Asâkir, Tankred'in Şeyzer'de ordugah kurduğunu ve tahıl sevkiyatına engel olduğunu bildiren bir haberi Mevdûd'a ulaştırarak ondan acil yardım talep etmişlerdir. Böylelikle yirmi altı gün ya da kırk beş (Ebû Şâme, 1997: 105) gün süren kuşatma, ordu içindeki disiplinsizlik ve söz konusu emirlerin yardım talepleri nedeniyle kaldırılmıştır. Rıdvân'ın bu çağrısının belirli bir amaca yönelik olduğu muhtemeldir. Zira söz konusu ordu, Halep önlerine geldiğinde, bu duruma oldukça şaşırın Rıdvân, İbnü'l-Haşşab ile Mevdûd'un bir araya gelmesinden korkarak onu ve onun yandaşlarını kendi ikametgahı olan Kale'de hapsedmiştir (Maalouf, 2006: 90) (Runciman, 2008: 100). Halep şehrinin önünde karargah kuran Mevdûd'un ordusundaki askerler iâşe azlığını bahane ederek şehri yağmalamaya başlamışlardır. İbn Kalânisî, İslam ordusunun bu yağma hareketlerini "*Öyle ki Frenklerin yaptıklarından daha büyük bir yıkıma yol açtılar*" (İbn Kalânisî, 2015: 51) diyerek aktarmış ve bu hadiseler üzerine de Mevdûd askerini Halep'ten çıkarmak zorunda kalmıştır. Bu vakalar sırasında Rıdvân'ın aldığı önlemler ise şehri kurtarmaktan ziyade Mevdûd'u uzaklaştırarak, ondan medet umanlara bir ders vermek mahiyetindedir. Nitekim Halep hakimi şehirde yaşananlara çok da kulak asmayarak şehir kapılarını kapatmış, Kadı İbnü'l-Haşşab gibi önde gelen ulemayı rehin almış, halkın surlara çıkarak Mevdûd'a yardımcı olmasını engellemiş ve halkını kontrol altında tutabilmek için Haşîşilerden (Ebû Şâme, 1997: 658-660) ya da İbn Haldun'un tabiriyle Fidâviyye (İbn Haldun, 1982: 312) mensuplarından milis kuvvetler oluşturmuştur (İbn Kalânisî, 2015: 51) (Azîmî, 2006: 45) (Abû'l-Farac, 1987: 351).

Rıdvân'ın düzenli olarak Antakya Prinkepsliğine ödediği 20.000 altın ve 10.000 civarında at nedeniyle Halep halkı ciddi bir ekonomik kriz yaşamaya başlamıştır (Sevim, 2008: 49). Rıdvân halkın isyanını engellemek amacıyla devlete ait arazileri ucuz fiyatla halka satmış, sonrasında da Bâtunîler ile işbirliği yaparak bazı kervanlara saldırmaya başlamıştır. Tankred'in saldırılarının artması üzerine Dımaşk Atabeyi Tuğtekin'den yardım istemiştir. Tuğtekin'in bu yardımına karşılık Rıdvân ona verdiği sözde durmayarak Dımaşk'a yapılan saldırıda Tuğtekin'e yardım etmemiştir.

Şam ve Halep arasındaki kardeş kavgaları, Mevdûd'un iki yıl sonra Şam'a gelmesiyle yeniden alevlenmiştir. Zira Mevdûd Halep'te yaşanan hadiseler sonrasında şehre giremediğinden Müslüman emirleri yeniden bir araya getirerek Frenklere karşı yeni bir saldırı düzenleme çalışmalarına başlamış,

ancak faaliyete geçmeden 1113 yılının Ekim ayında Cuma namazı sonrasında Ümeyye Camii'nin çıkışında öldürülmüştür (İbn Kalânisî, 2015: 69) (Azîmî, 2006: 46) (Ebû Şâme, 1997: 105) (Abû'l-Farac, 1987: 352) (İbn Hallikân, 1994: 242) (Runciman, 2008: 104). Onun öldürülmesi Kudüs Kralı Baudouin'i (ö.1118) dahi şaşırtmış ve kumandanını bir bayram gününde camiide öldüren bir milletin yıkılmayı hak ettiğini belirtmiştir (İbnü'l-Esîr, 2016, 8: 573) (Ebû Şâme, 1997: 105-106). Dönemin Latin müelliflerinden Fulcherius Carnotensis ise bu ölümü bir filozofun sözünden alıntı yaptığı "*Camdan servet, kırıldığı zaman ışıldar*" (Carnotensis, 2009: 189) cümlesi ile değerlendirmiştir. Şam Atabeyi Tuğtekin'e göre onun öldürülmesinde Rıdvân'ın parmağı vardır (İbnü'l-Adîm, 1996: 247). Mevdûd'un öldürülmesinden sonra Kadı İbnü'l-Haşşab'ın ümitleri bir kez daha suya düşmüştür. Ancak çok geçmeden Rıdvân da aynı yıl (1113) hayata gözlerini yummuş ve yerine on altı yaşındaki oğlu Alp Arslan (el-Ahras) geçmiştir (İbn Asâkir, 1995: 204) (Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013: 66). Kadı İbnü'l-Haşşab'ın Halep halkı ve Rıdvân arasındaki mesaisinin zorluğunu ortaya koymak için İbnü'l-Esîr'in Rıdvân hakkındaki söylemlerine dikkate almak gerekmektedir: "*Rıdvân'ın yaptığı işler övgüye layık değildi. İki kardeşi Behrâm ile Ebu Tâlib'i öldürmüştü. Dini zayıf olduğu için pek çok işinde Bâtınîlerden yardım istedi*" (İbnü'l-Esîr, 2016, 8: 574). Rıdvân döneminde Halep halkı sadece Frenklerle değil Bâtınîler ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Suikastları ile meşhur olan bu zümre, şehir halkının ve şehrin ileri gelenlerinin korkmasına sebebiyet vermiştir. Rıdvân'ın hastalığı sırasında Kadı İbnü'l-Haşşab ve ileri gelenlerin teklifiyle kurulan milis kuvvetleri, melikin ölümünden sonra şehirdeki sayıları iki yüze yakın Bâtınîleri yakalayarak öldürmüşlerdir. İbn Kalânisî, Kadı İbnü'l-Haşşab'ın yanı sıra gençlerin efendisi olarak tanıttığı Sünnî Sâid b. Bedî'den de Bâtınîlerin oldukça korktuğunu belirtmiştir (İbn Kalânisî, 2015: 72). Zira İbn Bedî, şehrin önde gelenleri ve onlar tarafından himaye edilen yoksullar ve miskinler tarafından oldukça sevilmekte ve her yerde gözü kulağı olabilecek adamları bulunmaktaydı. Benzer ifadeler Azimî'nin eserinde de rastlanılmakta, ancak o, İbnü'l-Bedî'yi, Halep reisi olarak tanıtmaktadır (Azimî, 2006: 143).

Halep Meliki Alp Arslan'ın Bâtınîleri ortadan kaldırmasında Sultan Muhammed Tapar ile işbirliği yapması, Sünnî bir milis gücünün lideri Said b. Bedî, Şii fakih Kadı İbnü'l-Haşşab ve şehrin önde gelenlerinin yanında olmasının etkisi büyüktür (Özaydın, 2005: 580). Ancak zamanla ortaya çıkan bir hakikat hem Kadı'yı hem de şehir halkını oldukça tedirgin etmiştir. On altı yaşında kekeme bir oğlan olarak tahta çıkan bu genç, insanları öldürmekten son derece zevk alan birisidir. Nitekim öz kardeşini, hizmetkarlarını, askerini ya da hoşuna gitmeyen herkesi öldürtmüştür (İbn Kalânisî, 2015: 71) (Sibt İbnü'l-Cevzî, 2013: 67) (Azimî, 2006: 46) (Maalouf, 2006: 94). İbnü'l-Haşşab, Alp Arslan'ı defalarca uyarmasına rağmen onun davranışlarında bir değişiklik görememiş ve bu nedenle onun yanından uzaklaşmıştır. Böylelikle Alp Arslan döneminde Halep şehrinin yönetimi

Hadım Lü'lü'nün eline geçmiştir (İbnü'l-Esîr, 2016, 8: 575) (İbn Kalânîsî, 2015: 71) (Runciman, 2008: 105). Ancak Lü'lü' de genç sultanın yanında tedirgin olmaya başlayınca 1114 yılının güz mevsiminde onu öldürerek yerine Rıdvân'ın altı yaşındaki bir diğer oğlu Sultaşah'ı tahta çıkarmıştır (İbnü'l-Adîm, 1996: 262)(el-Kalkaşendî, 2019: 193). Alp Arslan döneminin tartışmalı da olsa en olumlu tarafı; döneminde Frenklerle saldırmazlık antlaşması yaparak sınırlarını koruma altına alması, yolların ve bazı yerlerin emniyetinin sağlanması ve tarım faaliyetlerinin yapılarak bol ürün alınabilmesidir (İbn Kalânîsî, 2015: 73).

Sultan Muhammed Tapar, Mevdûd'un öldürülmesinden bir hayli etkilenerek en iyi subaylarından mükemmel bir ordu kurarak Suriye emîrlere bir ders vermek üzere hazırlıklara başlamıştır. Ayrıca diğer Müslüman emirliklere haber göndererek genel seferberlik ilan ettiğini ve Haçlıları Doğu topraklarından çıkarıncaya kadar durmayacağını bildirmiştir. Onun bu durumunda oldukça endişelenen Suriye emîrleri, Kral Baudouin ve diğer Haçlı liderleri ile anlaşarak büyük bir kuvvet hazırlamışlar ve Sultan'ın ordusunu bu şekilde beklemişlerdir (Maalouf, 2006: 91) (Runciman, 2008: 109-110). Bu duruma oldukça şaşırان Sultan, ordusunu geri çekmek zorunda kalmıştır. Emirlerin bu davranışından en çok etkilenen Müslüman halk olmuş ve Frenklerle birlikte hareket eden liderlerinin emriyle onlara haraç ödemeye devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Kadı İbnü'l-Haşşab'ın Bağdat'ta yaktığı isyan ateşi yavaş yavaş Sur ve Askalan şehirlerinde de etkili olmaya başlamış ve her iki şehrin halkı uzun süren kuşatmalara rağmen şehirlerini Frenklere teslim etmemişlerdir. Aynı durum Halep için geçerli değildir. Zira bir çocuğun melik olması, şehri bir kaosa sürüklemiştir. Halep'in bu durumundan faydalanmak isteyen yeni Antakya hakimi Roger (ö.1119), Halep'e giden bütün yolları denetim altına almayı başarmış ve Mekke'ye giden hacılara da vergi zorunluluğu getirmiştir.

Lü'lü'nün 1117 yılının Nisan ayında ölmesi Halep halkı için hem felaket hem de rahmet olmuştur. Zira onun yerine geçen Şemsülhavas Yaruktâş, sarayın askerler tarafından yağmalanmasına engel olamayınca Roger'den yardım istemiş ve karşılığında da el-Kubba Kalesi'ni onlara vereceğini bildirmiştir. Bir taraftan Frenkler diğer taraftan da açgözlü askerler arasında kalan şehir halkı yeniden Kadı İbnü'l-Haşşab etrafında toplanmış ve Mardin valisi Necmeddin İlgazi'den (1106-1122) yardım alınmasına ve şehrin ona teslimine karar verilmiştir. İbnü'l-Haşşab İlgazi'ye bizzat giderek ondan yardım talep etmiş ve Artuklu askerleri ile birlikte şehre dönmüştür (Azîmî, 2006: 50). Kadı'ya bu yolculuk esnasında İbn Bedî ve onun iki oğlu da refakat etmiş, ancak yolda Batınîler tarafından her üçü de öldürülmüştür. Şankiti onların öldürülmesini aktardıktan sonra *"bu durum, Franklara ve Nizarilere karşı Halep'teki kuvvetli Sünnî-İmami vahdetinin başka bir göstergesidir"* (eş-Şankiti, 2016: 132) sözleriyle olaylara farklı bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğini göstermiştir. 1118 yılında şehre giren İlgazi,

şehir ile akrabalık bağı kurmak ve tahtın mirasçısı olmak adına Rıdvân'ın kızı ile evlendirilir. İlk kez savaşçı bir komutana sahip olan Halepliler İlgazi'nin komutasında toplam 7000 askerden mürekkep bir kuvvet ile 28 Haziran 1119 tarihinde Roger'in ordusuyla savaşmak üzere Sarmeda Ovası'na yürümüşlerdir (Mateos, 2019: 271)(Mihail, 1944: 66). İbn Kemâleddin bu ordu içerisinde Kadı İbnü'l-Haşşab'ın rolünü şu şekilde anlatmaktadır:

“Kısağına binmiş Kadı İbnü'l-Haşşab ilerledi ve elinde kargısıyla bizimkileri savaşmaları için yüreklendirdi. Onu gören askerlerden biri küçümseme dolu bir sesle haykırdı: ‘Biz memleketimizden bir sarıklının peşine takılmak için mi kalkıp geldik?’ Ama kadı birliklere doğru yürüdü, safları dolaştı ve güçlerini artırmak, morallerini pektutmak için onlara öyle güzel sözler söyledi ki, adamlar duygulanıp ağlamaya başladılar ve ona hayran kaldılar. Sonra dört bir yandan aynı anda hücumla geçildi” (İbnü'l-Adîm, 1996, 1: 387).

Sarmeda Savaşı ya da Kanlı Meydan Savaşı olarak zikredilen bu mücadeleye kadar devlet işlerinde bir yardımcı olarak görülen Kadı İbnü'l-Haşşab, bu savaş esnasında din adamı kimliğini ortaya çıkarmış ve orduya moral vererek savaşın seyrini değiştirmiştir. Ancak buna rağmen İbnü'l Adim'in aktardığı üzere İlgazi'nin ordusunda sarıklı bir din adamının olmasından rahatsız olanlar da vardır. Bu durum, Iraklı Sünniler ile Suriyeli İmamiler arasındaki itikadî farklılıklardan ya da ilim adamlarının savaştan anlamayacağı düşüncesinden kaynaklanmış olsa gerektir. Bu nedenle İbnü'l-Haşşab, Haçlılara karşı mücadelede ilim adamları içerisinde örnek gösterilecek bir karakterdir.

Kadı İbnü'l-Haşşab'ın yaptığı konuşma sonrası askerin galeyana gelmesi söz konusu savaşın bir saat içinde sonuçlanmasına neden olmuştur. İbn Kalânîsî savaşın nasıl sonuçlandığını şu sözlerle aktarmaktadır:

“Daha bir saat bile geçmeden Frenkler perişan ve helak olmuş bir guruh idi; atlılar ve piyadeler, atları ve silahlarıyla birlikte yere serilmişlerdi. Başlarına geleni anlatacak tek bir kişi dahi kaçamamıştı. Komutanları Roger ise yerde, ölülerin arasında bulundu. Bu savaşın birkaç tanığı Yüce Allah'ın indirdiği zaferi görmek için savaş meydanında gezindiklerini anlatmışlardı. Öyle ki yerde yatan atların bazıları üzerlerine saplanan okların çokluğundan tıpkı birer kirpi gibi olmuştu. Bu zafer en büyük zaferlerden biriydi” (İbn Kalânîsî, 2015: 82) (Abû'l-Farac, 1987: 356).

İbn Kalânisî'nin aktarımları, Anonim Süryani Kroniği'nde de yer bulmuş ve Frenklerin mağlubiyeti ile Roger'in ölümü kaderci bir yaklaşımla "Tanrı Franklara kızmıştı ve yüzünü bu savaşta ölen Roger'den çevirmişti" (Anonim, 2019: 37) sözleriyle aktarılmıştır. Sarmeda Savaşı, Halep halkının yirmi yıla yakın devam eden Frenk boyunduruğundan kurtulmasını sağlarken, aynı zamanda İlgazi'nin bütün İslam topraklarında ününün artmasına sebebiyet vermiştir. Ancak bu zaferi İlgazi sarhoş olarak kutlamayı seçmiş ve aşırı alkol nedeniyle komaya girerek yirmi gün yatakta kalmıştır. Nitekim alkol tüketiminden de üç yıl sonra ölmüştür. Kendi yaşantısı olumsuz da olsa yaptığı bazı düzenlemeler halkın menfaatine olmuştur. İbn Kalânisî yapılanları şu şekilde aktarmıştır: "İlgazî Halep halkından toplanan erzak vergilerini ve diğer külfetleri kaldırmış, adaletsiz ve iğrenç kimselerin yeni zulümlerle getirdikleri vergileri de feshetmişti. Bu yaptığı şükür, minnet ve dualarla karşılandı" (İbn Kalânisî, 2015: 83). Azîmî de onun Pazar vergilerini kaldırarak, ölçek, ağırlık ve uzunluk ölçülerini artırıp büyüttüğünü aktarmıştır (Azîmî, 2006: 52). Ebu'l- Ferec'e göre İlgazi, Frenklerle mücadelesinde Bizans imparatoru ile ittifak halinde olmuş ve 1121 yılında Haçlıların liman şehirlerini işgalini de yine bu müttefiklik ilişkisi sayesinde önleyebilmiştir (Abû'l-Farac, 1987: 357). Ayrıca onun döneminde Frenklerle antlaşma yapılarak, sulh ortamının biraz daha uzatılmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte 1122 yılında Sultan Mahmud b. Muhammed Tapar'ın emriyle Gürcülere karşı yapılan mücadelede İlgazi başkomutan olarak tayin edilmiştir (Sevim, 2000: 90). İlgazi'den sonra yerine kardeşi Abdülcebbar b. Artuk'un oğlu Bedrüddevle Süleyman geçmiştir (İbnü'l-Esîr, 2016, 9: 32) (el-Kalkaşendî, 2019: 197).

Bedrüddevle Süleyman'ın Halep yönetiminde çok da başarılı olduğu söylenemez. Zira Esârib Kalesi'ni Haçlılara teslim etmekle şehirde bir sukûnet sağlamaya çalışmış, ancak bu durum amcazadesi Belek b. Behrâm'ı harekete geçirerek Halep üzerine yürümesine ve şehrin kontrolünü ele geçirmesine neden olmuştur (İbnü'l-Esîr, 2016, 9: 37) (İbn Kalânisî, 2015: 86) (el-Kalkaşendî, 2019: 197) (Azîmî, 2006: 54-56). Belek şehre girmeden önce II. Baudouin'in yerine Urfa Kontu olan Joscelin ile Kudüs kralını tutsak ettiği haberleri çoktan şehre ulaşmıştır (Abû'l-Farac, 1987: 358) (Runciman, 2008: 133). Belek, öncelikle Rıdvân'ın kızı Ferhunde Hatun ile evlenmiş ve sonrasında da civardaki Frenklerin hüküm sürdüğü bir çok bölgeyi hiç yenilgi almadan ele geçirmiştir (Azîmî, 2006: 57)(Maalouf, 2006: 98). Anonim Süryani Kroniği'nde Belek'in Hristiyanlara karşı oldukça müşfik davrandığı ve onların sözle dahi olsa taciz edilmesine müsaade etmediği belirtilmiştir (Anonim, 2019: 42). Fetihlerine bir tanesini daha eklemek isteyen ve bu nedenle Menbiç'i kuşatan Belek, Sur şehrinin Haçlılar ve müttefiği Venedikliler tarafından kuşatıldığını ve kendisinden yardım istendiğini haber alınca kuşatmanın komutasını bir yaverine bırakmış ve zırhını çıkarmış olan komutan son teftişini yaparken de nerden geldiği belli olmayan bir okla şehit düşmüştür (Maalouf, 2006: 99) (Mihail, 1944: 74) (Mateos, 2019: 278). Belek'in şehadeti sadece Halep halkı için değil

kendisinden yardım bekleyen Sur halkı için de bir felaket olmuş ve cesaretlerini kaybeden halk, şehri Frenklere teslim etmiştir.

Belek'in ölümü her ne kadar Halep halkı için ağır bir kayıp olsa da devletin bekası için askeri, siyasi, mali, dini ve ilmi alanda iyileştirmelerin devam etmesi gerekmektedir. Gerçekleşen mücadeleler sonrasında birçok caminin ve camiye bitişik ya da müstakil bir şekilde hemen yanında bulunan medreselerin ciddi tahribat aldığı bilinen bir durumdur. Ancak yaşananlara rağmen hem camilerin hem de medreselerin yapımına devam edilmiştir. Nitekim Halep'te 1122-1123 yılları arasında Şafiilere ait bir medrese inşa edilmiştir (İbnü'l-Esîr, 2016, 9: 33). Azîmî ise bu hususu Halep medresesinin tamir edildiği şeklinde aktarmıştır (Azîmî, 2006: 55). Bununla birlikte 1124 yılında Halep'in Batı Kapısı'nın hemen karşısındaki tepede ordugahını kuran ve burada üç gün kalan Joscelin, bulunduğu bölgedeki bütün camileri yıkmış, ağaçları ve bahçeleri yakmıştır. Bu durumdan oldukça etkilenen İbnü'l-Haşşab, yıkılan camilerin ve mescidlerin yeniden yapımında önemli rol oynamıştır (Azîmî, 2006: 57, 156). Serrâcîn Mescidi olarak isimlendirilen el-Kenîsetü'l-Uzmâ'ya da bir mihrabın yerleştirilmesi onun sayesinde gerçekleşmiştir (İbnü'l-Adîm, 1996: 62). Anonim Süryani Kroniği'nde Kadı'nın yıkılan camileri Hristiyanlara yaptırmak istediği, ancak şehirdeki Gregoryan ve Melkit ritine tabi piskoposların bunu kabul etmediği, bunun üzerine de İbnü'l-Haşşab'ın bin Müslüman, marangoz ve baltalarla kiliseleri yıktığı aktarılmıştır (Anonim, 2019: 44). İbnü'l-Haşşab'ın ve Halepli Müslümanların Frenkler ve onlara yardımcı olan Doğu Hristiyanları nedeniyle zor bir dönem geçirdiği aşikardır. Ancak onun camilerin yeniden yaptırılmasında Hristiyanları da meseleye dahil etmesi enteresandır. Kadı İbnü'l-Haşşab'ın fakih yönü düşünülürse, Hz. Peygamberin Medine Sözleşmesi'ni örnek aldığı ve buna göre şehre yapılan saldırılarda ortak hareket edilmesi ya da şehir savunması için gerekli alet ve malzemelerin temininde şehirde yaşayan bütün milletlerin sorumluluk almaları gerektiği hususunu temel ilke edindiği ve buna uymayan, Frenklere casusluk ederek camilerin yıkılmasını sağlayan Doğu Hristiyanlarını bu şekilde cezalandırdığı varsayılmaktadır. İbnü'l-Haşşab'ın toplumsal bütünlüğü ve birlikteliği ne kadar önemseydiği, Müslümanlar arasına fitne sokarak onları darmadağın bir hale getirmek isteyen Haşîşîlere karşı davranışlarında da görülebilir. Öyle ki Haşîşîlerin İlgazî'den ısrarla koparmaya çalıştıkları Kalatü's-Şerif'in onlara teslimini önlemek için birçok kimsenin çekinerek üstlenmek istemediği kalenin yıkılmasını sağlamış ve bu nedenle onlar tarafından açık hedef olarak görülmüştür (Karakuş, 2018: 55).

Frenklere karşı oldukça katı olan ve onlarla yapılan ittifakları hiçbir zaman kabullenmeyen İbnü'l-Haşşab, 1124 yılındaki Frenk saldırısında Baudouin ve Joscelin'in müttefiki olarak şehir önüne gelen Hille Emiri Dübey's b. Sadaka'yı lanetleyerek tepkisini göstermiştir. İbnü'l-Esîr'e göre Dübey's, Haçlıların Halep'e saldırımları hususunda onları cesaretlendirmiş ve "*Halep halkı Şii'dir, mezhepleri dolayısıyla bana mütemayildirler, beni görür görmez şehri bana teslim ederler*" sözleriyle de onları inandırmıştır (İbnü'l-Esîr, 2016, 9: 46).

Zira bu saldırıda Halep yağmalanmış, türbeler tahrip edilmiş, mezarlar dahi açılarak tabutlar soyulmuş, ağaçlar kesilmiş ve esir edilen Müslümanlara korkunç işkenceler yapılmıştır (Özaydın, 1994: 14). Bahsi geçen ve yaklaşık dokuz ay (Anonim, 2019: 47) ya da beş ay (Carnotensis, 2009: 250) süren bu kuşatma Belek'ten sonra tahta geçen İlgazi'nin on dokuz yaşındaki, eğlence düşkününü oğlu Husâmeddin Temürtaş (ö.1154) döneminde gerçekleşmiştir. Bu emir, Halep şehrinin Frenk saldırılarına açık bir bölge olmasından dolayı yerine bir vekil bırakarak Mardin'e gitmiştir (İbnü'l-Esîr, 2016, 9: 43) (Mihail, 1944: 82). Ayrıca Belek tarafından esir edilen Kudüs kralını, 20.000 ya da 100.000 dinar (Mihail, 1944: 74) karşılığında serbest bırakmış ve bu yanlısı hamlenin sonucunu da halkına ödetmiştir. Zira serbest kalan II. Baudouin'in (1118-1131) ilk işi Halep şehrine yürümek olmuştur (Azîmî, 2006: 58). Emîri şehirlerinde olmayan Halep halkı, çaresiz bir şekilde Kadı İbnü'l-Haşşab'ın etrafında toplanmaya başlamıştır. Kadı, öncelikle düşman hatlarını yarmak zor da olsa Temürtaş'a bir ulak göndererek, Halep'e geri gelmesini istemiştir. Ancak Temürtaş geri gelmediği gibi ulağı zindana attırarak olayın üstünü örtmeye çalışmıştır. Zor durumda kalan İbnü'l-Haşşab, aralarında İbnü'l-Azim'in dedesinin bulunduğu bir heyeti Musul valisi Aksungur el-Porsuki'ye (ö.1126) göndererek yardım talebinde bulunmuştur (Sevim, 1961: 579) (eş-Şankiti, 2016: 134). Şehrin surlarının kalın olması ve kalenin içinde birkaç su kuyusunun bulunması nedeniyle şehir halkı yardım gelinceye kadar dayanabilmiştir. Nitekim bu kuşatmadan yaklaşık altmış yıl sonra Halep şehrine giden İbn Cübeyr bu kaleyi "*Bir benzeri olmayan, oldukça yüksek, teslim alınması, ele geçirilmesi imkansız bir kalesi var. Büyük bir sütun ve yerden yüksek yuvarlak bir masa gibidir. Simetrik ve orantılı taşlardan yontulmuş taşlardan yapılmıştır... İki kuyusu vardır. Her ikisi de kaynak olup, asla susuzluk korkusu yaşanmaz*" (Cübeyr, 2019: 184) sözleriyle tasvir etmiştir. Dönemin ünlü vakanüvisi İbn Kalânîsi ise kalenin fiziki yapısından ziyade zor durumda kalan ve emirleri tarafından yüz üstü bırakılan şehir halkını ve yaşanan gelişmeleri merkeze alarak hadiseleri şu sözlerle anlatmıştır:

"Kuşatma şehrin erzakı tükeninceye kadar sürdü. Şehir ahali yok olmanın eşiğine geldi. Bıçak kemiğe dayandığı ve direnişleri de zayıfladığı vakit Sahib-i Musul Emîr Seyfeddin Aksungur el-Porsukî'ye haber yolladılar. Durumdan şikayet ederek başlarına geleni anlattılar ve Frenklere karşı yardım göndermesini ve kendilerini kafirlerin ellerinden kurtarması için ona yakardılar. Buna pek bir üzüldü ve neşesi kaçtı. Böylece bir an evvel onlara yardım edebilmek için hazırlıklara koyuldu ve tüm dikkatini onların düşmanlarını püskürtmeye verdi" (İbn Kalânîsi, 2015: 90).

Kendisi hasta olmasına rağmen Haleplilerin haline oldukça üzülen Porsukî, sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra yola çıkmış ve Halep'e gelmeden

Hıms emiri Kırhan ile Dımaşk emiri Tuğtekin'den yardımcı kuvvet isteyerek ordusunu güçlendirmiştir (Runciman, 2008: 142). Urfalı Mateos'a göre Porsukî'nin Halep'e gelmesi altı ay sürmüş ve bu zaman zarfında şehir halkı Frenklerin ani baskınlarından ve yiyecek kıtlığından perişan bir hale gelmiştir (Mateos, 2019: 281). Kalabalık bir İslam ordusunu şehir önünde gören Frenkler oldukça şaşırılmış ve kuşatmayı kaldırmıştır (el-Kalkaşendî, 2019: 197). İbnü'l-Haşşab, Porsukî'den Frenkleri takip etmesini istemiş, ancak hasta haliyle uzun zamandır at üstünde duran Porsukî şehre girmeyi tercih ederek mücadeleyi uzatmamıştır.

Halep'in Frenklerden kurtarılmasının üstünden uzun bir zaman geçmeden ilim adamı hüviyeti yanında direnişçi bir ruha sahip olan, birçok Müslüman emirden önce Abbasi halifesinin ve Selçuklu Sultanının yanına giderek İslam dünyasındaki tehlikeyi aktarmaya çalışan Kadı İbnü'l-Haşşab, 1125 yılının yaz mevsiminde öğle namazı çıkışında Halep Ulu Camii avlusunda derviş kılığında girmiş bir Haşîşî tarafından öldürülmüştür.

Sonuç

Haçlılara karşı direnişte bir model olan Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab, İslam tarihi eserlerinde kadılık vazifesinden ziyade memleketi için verdiği mücadele ile anlatılmıştır. Bir taraftan Rıdvân b. Tutuş gibi zayıf karakterli, uzlaşmacı bir yapıya sahip olan Halep Meliki ile ilişkilerini iyi tutmaya gayret ederken diğer taraftan da içinde bulunduğu toplumun kanaat önderi olarak onların sorunlarına çare bulmaya çalışmıştır. Aslında onun meselesi sadece kendi topraklarını Frenklerden kurtarmak değil, İslam dünyasının uyanışını sağlamaktır. Kendisi Şii olmasına rağmen defalarca Sünni bir halifenin ve Sultanın yanına gitmesi bu hususu doğrulamaktadır. 1111 yılında şehrin önde gelenleri ile birlikte gerçekleştiği Bağdat görüşmelerinde hem şehir halkını hem de yöneticilerini uyandırmak ve bir farkındalık oluşturmak için sıradışı bir eylem gerçekleştirmiştir. Kadı İbnü'l-Haşşab ve yanındakiler İslam dünyasının bir tarafı kan ağlarken insanların münzevi bir şekilde ve hiçbir şey olmamışcasına davranmasına bir anlam verememiş, insan yoğunluğunun en fazla olduğu camilere giderek ahşap minberleri kırmış ve hatta halifeye küfürler yağdırarak tepkilerini ortaya koymuşlardır. Nitekim bu eylemlerinde çok da haksız değildiler. Zira Frenklerin kuşatması altında günlerce aç kalan Suriye halkına nazaran Abbasi Hanedanlığı lüks ve gösteriş içinde yaşamakta ve *"bana değmeyen yılan bin yaşasın"* anlayışı gereğince rahatlıklarını çok da bozma taraftarı değildiler. Bağdat halkının Frenklerle mücadelede Bizans imparatorunun bile daha Müslüman olduğunu yüksek sesle söylemeye başlaması, bu hususu yeterince teyit etmektedir.

Kadı İbnü'l-Haşşab'ın bu kabul edilemez, ancak bir o kadar da haklı bulunan tepkisi işe yaramış ve Sultan, Mevdûd b. Altuntegin komutasında Halep'e bir ordu göndermiştir. Kadı'nın uğraşları tam netice verecekken, Mevdûd'un ordusunun şehri yağmalaması, Rıdvân'ın Bâtınîlerle el ele vererek Kadı ve onunla aynı görüşü paylaşan ulema ve şehrin önde

gelenlerini rehin alması ve şehrin kapılarını kapatması, Halep'i bir süre daha Frenklere vergi vermeye mecbur etmiştir. İnandıkları ve gördükleri karşısında bir hayli zorlanan İbnü'l-Haşşab, Rıdvan'ın ölümünden sonra daha büyük bir mesele ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Zira onun yerine geçen kekeme oğlu Alp Arslan, sanılanın aksine Bâtınîleri öldürerek toplumu ferahlatma amacıyla değil, öldürdüğü insanlardan duyduğu zevk peşindedir. Onun döneminde hakimiyet Hadım el- Lü'lü'nün elinde olmuş ve Frenklerle ilişkiler yine haraca bağlanarak iyi tutulmaya çalışılmıştır.

Alp Arslan ve ondan sonra tahta geçen Rıdvan'ın altı yaşındaki oğlunun elinde Halep Emirliği, Frenklerin ve memlüklerin bir oyuncağı haline gelmiştir. Öyle ki, memlüklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları fırsat bilen Antakya hakimi Roger, şehrin önüne ordusu ile karargah kurduğunda halkın ilk müracaat ettiği kimse yeniden İbnü'l-Haşşab olmuştur. Yapılan görüşmeler ve istişareler neticesinde İlgazi'den yardım istenmiştir. Sarmeda Savaşı'nda kadı İbnü'l-Haşşab, öncelikle orduyu galeyana getiren bir konuşma yapmış, sonrasında da bilfiil savaşmıştır. Alınan bu galibiyet Halep emirliğini bir süre rahatlatırsa da İlgazi'nin ölümü ile Belek'in iktidarına kadar olan süre de yine bir kaos ortamı yaşanmıştır. Belek, hem Halep hem de işgal altındaki diğer Müslüman şehirler için bir kahraman olmuş, ancak nereden geldiği belli olmayan bir ok ile öldürülmüştür. Belek'ten sonra İlgazi'nin oğlu Temurtaş, halkının başında şehri yönetmek yerine Martın'da ikamet etmeye devam ederek, Frenk istilasında şehrini yalnız bırakmıştır. Temurtaş adına 500 kişilik bir kuvvetle Bedrüddevle Süleyman ve hacib Ömerü'l-Has, yanlarına Kadı İbnü'l-Haşşab'ı da alarak şehir halkının erzakları tükeninceye kadar şehri müdafaa etmelerini sağlamışlar ve sonrasında da Temurtaş'ın onlara yardıma gelmemesi nedeniyle Aksungur el-Porsukî'ye haber göndererek yardım talep etmişlerdir. Tarihi kaynakların bize aktardığına göre Aksungur'a giden heyetin içinde tarihçi İbnü'l-Azim'in dedesi de bulunmaktadır. Onun ve onunla birlikte hareket edenlerin girişimiyle şehir bir kez daha Frenklerin elinden kurtarılmıştır.

Bir ilim adamı olmasının yanısıra Frenklerle mücadelede oldukça önemli bir rol oynayan Kadı İbnü'l-Haşşab, aynı kararlılığı Haşşâşîler karşısında da göstermiştir. Nitekim onların ısrarla istedikleri Kalatü'ş-Şerif'in yıkılmasında Haşşâşîlerin şerrinden korkulduğundan kimse yanaşmazken o, bu işi üstlenmiştir. 1124 yılında Halep'in Haçlılar tarafından yağmalanması, ağaçların kesilmesi, türbelerin yıkılması, mezarların soyulması, insanların öldürülmesi ve esir edilenlere işkenceler yapılmasına şahit olan İbnü'l-Haşşab, bu tarihten sonra dini hususlarda daha katı bir kimliğe bürünmüştür. Öyle ki onun öncülüğünde bir çok kilise camiye çevrilmiştir. Ayrıca Frenklerle müttefik olan ve Müslümanlara bu zulmü reva gören Hille Emiri Dubeys b. Sadaka, Kadı ve Halepliler tarafından lanetlenmiştir.

Kadı vazifesinin yanı sıra aynı zamanda bir ilim adamı, bir diplomat, bir hatip ve iyi bir asker olan Kadı İbnü'l-Haşşab, Halep şehrinin Frenklerle mücadelesinde sembol bir isim olmuştur. Frenklerin Halep'e saldırılarından 1125 yılındaki ölümüne kadar İslam dünyasının bir araya gelerek, Haçlıların İslam topraklarından çıkartılması için uğraşmıştır. Döneminde sapık fırka olarak zikrettiği ve Müslümanların bir araya gelmesinde önemli bir engel olarak gördüğü Bâtınîler ile de mücadele etmiş ve bu nedenle onlar tarafından da öldürülmüştür.

Kaynakça

- Abû'l-Farac, G. (1987). *Abû'l-Farac Tarihi* (Cilt 2). (Ö. R. Doğrul, Çev.) Ankara: TTK Yayınları.
- Aguilers, R. (2019). *Haçlılar Kudüs'te*. (S. Genç, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Anonim. (2019). *Anonim Süryani Kroniği*. (İ. Aslan, Çev.) İstanbul: Post Yayınları.
- Anonim Haçlı Tarihi*. (2013). (E. Ayan, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Aura, E. v. (1893). *Die Chronik des Ekkehard von Aura*. (W.Pflüger, Çev.) Leipzig.
- Ayan, E. (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*. İstanbul: Ötüken.
- Azîmî. (2006). *Azîmî Tarihi*. (A. Sevim, Çev.) Ankara: TTK Yayınları.
- Barack, K. A. (Dü.). (1869). *Zimmerische Chronik* (Cilt 3). Freiburg und Tübingen.
- Barth, R. (2003). *Die Chronik der Kreuzzüge*. München: Chronik Verlag.
- Carnotensis, F. (2009). *Kudüs Seferi*. (İ. B. Barlas, Çev.) İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Cevzî, S. İ. (2013). *Mir'atu'z-Zaman fi Tevarihi'l-A'yan* (Cilt 20). (M. B. vd., Dü.) Dımaşk.
- Cübeyr, İ. (2019). *Endülüsten Kutsal Topraklara*. (İ. Güler, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Demirkent, I. (2004). Mevdûd b. Altuntegin. *İslam Ansiklopedisi*, 29, 427-429.
- Ebû Şâme, E. (1997). *Kitâbü'r-Ravzateyn fi Abhârî'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye* (Cilt 2). (İ. Zeybek, Çev.) Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ebü'l-Fidâ. (1997). *El-Muhtasar fi Ahbârî'l-Beşer* (Cilt 2). (M. Reyyûb, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Kalkaşendî. (2019). *Halifelik Kurumu ve Tarihi*. (R. Şeşen, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.

eş-Şankiti, M. b.-M. (2016). *Haçlı Savaşlarının Etkisinde Sünni-Şii İlişkisi*. (İ. Çakmak, Çev.) İstanbul: Mana Yayınları.

Hillenbrand, C. (2009). *The Crusades: Islamic Perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Huber, B. (1847). *Otto von Freising: sein Charakter, seine Weltanschauung, sein Verhältnis zu seiner Zeit und seinen Zeitgenossen als ihr Geschichtsschreiber*. München.

İbn Asâkir, E.-K. A.-H. (1995). *Târîhü Dimaşk* (Cilt 9). (E. S. el-Amravî, Dü.) Beyrut: Daru'l-Fikr.

İbn Haldun, İ. (1982). *Mukaddime* (Cilt 1). (S. Uludağ, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.

İbn Haldun, İ. (1988). *Kitabu'l-İber ve Divânu'l-Mübtedei ve'l-Haber* (Cilt 4). (H. Şahâde, Dü.) Beyrut.

İbn Hallikân, E.-A. Ş. (1994). *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâiz-Zaman* (Cilt 1). (İ. Abbas, Dü.) Beyrut: Darû Sâdır.

İbn Kalânîsî, İ. (2015). *Zeyl Târih-i Dimaşk (Şam Tarihine Zeyl)*. (O. Özatağ, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İbn Kesir, İ. (1992). *El-Bidâye ve'n-Nihâye* (Cilt 12). (A. A. Fetih, Dü.) Kahire: Dâru'l-Hâdis.

İbnü'l-Adîm. (1996). *Zübdetü'l-Halep fî Tarih-i Halep* (Cilt 1). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Adîm. (1982). *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, (Ali Sevim, Çev.), Ankara: TTK Yayınları.

İbnü'l-Esîr. (2016). *El-Kâmil fî't-Tarih* (Cilt 8). (B. E. Ahmet Ağırakça, Çev.) İstanbul: Ocak Yayıncılık.

İbnü'l-Verdî, Z. (1996). *Târîhu İbnü'l-Verdî* (Cilt 1). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Kandemir, M. Y. (1993). Cemmâilî. *İslam Ansiklopedisi*, 7, 338-340.

Karakuş, N. (2018). *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*. İstanbul: Mana Yayınları.

Maalouf, A. (2006). *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mateos, U. (2019). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*. (H. D. Andreyan, Çev.) Ankara: TTK Yayınları.

Mihail, S. P. (1944). *Süryanî Patrik Mihail'İN Vakainamesi* (Cilt 2). (H. D. Andreyan, Çev.) Ankara: TTK (Yayımlanmamış Tercüme).

Özaydın, A. (1989). Ahmedîliler. *İslam Ansiklopedisi*, 2, 168-169.

Özaydın, A. (1994). Dübey b. Sadaka. *İslam Ansiklopedisi*, 10, 14.

- Özaydın, A. (2005). Muhammed Tapar. *İslam Ansiklopedisi*, 30, 579-581.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi* (Cilt 2). (F. Işıltan, Çev.) Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (2000). İlgazi, Necmeddin. *İslam Ansiklopedisi*, 22, 89-90.
- Sevim, A. (2008). Rıdvân b. Tutuş. *İslam Ansiklopedisi*, 35, 49-50.
- Sevim, A. (1970). Bugyetü't-Taleb Fî Tarih-i Haleb'e Göre Haleb Selçuklu Meliki Fahrü'l-Mülûk Rıdvân. *Belleten*, 34(133), 59-82.
- Sevim, A. (1961). Temürtaş'ın Halep Hâkimiyeti. *Belleten*, 25(100), 571-594.
- Spalding, K. A. (1803). *Geschichte des kristlichen Königreichs Jerusalem*. Berlin.
- Tasso, T. (1791). *Erobertes Jerusalem*. Frankfurt.

